

ΔΙΚΑΙΟΥΧΟΣ: Δ3 ΕΦΑΛΛΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ:

4.3.2 Ψηφιακά Εκπαιδευτικά παιχνίδια σοβαρού σκοπού

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: 4.3.2.1: Κείμενα και έλεγχος ποιότητας του περιεχομένου ψηφιακών εκπαιδευτικών εργαλείων.

Συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΤΠΑ) και από Εθνικούς Πόρους της Ελλάδας και της Κύπρου

Το παραδοτέο αυτό αποσκοπεί στην δημιουργία κειμένων στα πλαίσια του παραδοτέου 4.3.2.1: Κείμενα και έλεγχος ποιότητας του περιεχομένου ψηφιακών εκπαιδευτικών εργαλείων.

Η ΕΦΑΛΑΣ παραχωρεί στους εταίρους κείμενα προκειμένου να αντλήσουν από αυτά πληροφορίες για τη δημιουργία των ψηφιακών εκπαιδευτικών εργαλείων όπως προβλέπεται στο Παραδοτέο

4.3.2	Ψηφιακά Εκπαιδευτικά παιχνίδια σοβαρού σκοπού βασισμένα σε τεχνολογίες αιχμής όπως 2&3Δ κόσμοι, AR (augmented reality) / VR (virtual reality)
-------	--

Δευτερεύοντος, αρχαιολόγος του έργου ανέλαβε τον έλεγχο ποιότητας των ψηφιακών αυτών εκπαιδευτικών εργαλείων από άποψη ιστορικής – αρχαιολογικής τεκμηρίωσης σε σχέση με τα επιλεγμένα μνημεία αρμοδιότητας ΕΦ.Α. Λασιθίου και τη διαχρονική χρήση του νερού.

Ειδικότερα, πληροφορίες αντλήθηκαν από τα παρακάτω κείμενα για τα εξής εκπαιδευτικά παιχνίδια τα οποία αναπτύχθηκαν εκ μέρους του εταίρου Δ1-ΕΛΜΕΠΑ:

1. SERIOUS HUNT-ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΗ ΒΟΙΛΑ
2. ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΓΝΩΣΕΩΝ
3. ΝΕΡΟΜΥΛΟΙ
4. Water Monuments Puzzle

Χανδράς

Γενικές πληροφορίες:

Στο Οροπέδιο των Αρμενοχαντράδων, όπως συνηθίζουν να αποκαλούν οι κάτοικοι της περιοχής το οροπέδιο, βρίσκεται το καταπράσινο χωριό Χανδράς ή Χαντράς, σε απόσταση 23 χλμ. από τη

Σητεία. Υπήρξε κεφαλοχώρι με σημαντικό πληθυσμό και λέγεται ότι οι Άραβες Σαρακηνοί, πρώτοι άποικοι του, το ονόμασαν έτσι από τη λέξη *Hándra*¹ που σημαίνει πράσινο ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι το όνομα του προέρχεται από την αραβική λέξη χεντέρ-ερ, που σημαίνει πρωτεύουσα, λόγω του πληθυσμού του. Αναφέρεται από το Barozzi ως *Ghandra*², και στη ενετική απογραφή του 1583 από το Καστροφύλακα αναφέρεται ως *Candra* και *Chandra* με 403 κατοίκους. Κατά τη Οθωμανική περίοδο υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα και μεγαλύτερα χωριά της Επαρχίας. Η περιοχή του Χανδρά φαίνεται ότι κατοικήθηκε από την αρχαιότητα όπως μαρτυρούν μνημεία όλων των εποχών.³ Στη θέση Πλακαλώνια βρέθηκαν μινωικές αρχαιότητες και τάφοι, στο ύψωμα Ξυκέφαλο υπήρχε ιερό κορυφής, στη Κορφή ή Κοπράνι προϊστορική ακρόπολη και στη τοποθεσία Πλακόσπηλιος υπήρχε ρωμαϊκός οικισμός και τάφοι. Κοντά στο χωριό βρίσκεται η τοποθεσία Γουντάς, με το σπηλαιώδες ξωκκλήσι της Ζωοδόχου Πηγής, καθώς και οι ερειπωμένοι οικισμοί με εξαιρετικές παλιές εκκλησίες όπως αυτός της Βόιλας με τον ναό του Αγίου Γεωργίου του 15ου αιώνα, του Αγίου Παντελεήμονα με τον ομώνυμο ναό και το Πάνω Παντέλη με το ναό της Μεταμορφώσεως με εξαιρετικής τέχνης τοιχογραφίες και χάραγμα του 1486.

Τα μνημεία του Χανδρά:

Οι Ναοί:

1. Μέσα στον οικισμό του Χαντρά βρίσκεται ο δίκλιτος, λιθόκτιστος, θολοσκεπής **ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου και του Ευαγγελισμού**. Το κτίτος της Κοιμήσεως της Θεοτόκου ανάγεται στην εποχή της βενετοκρατίας, στον 15^ο -16^ο αι., και έφερε τοιχογραφικό διάκοσμο¹, που δυστυχώς σήμερα είναι κατεστραμμένος στα περισσότερα σημεία. Το κτίτος του Ευαγγελισμού προστέθηκε μετά τη δεκαετία του 1960. Στη νότια όψη βρίσκεται η είσοδος με ανάγλυφο θύρωμα με ημικυκλικό ανακουφιστικό τόξο, πάνω από το οποίο υψώνεται το κτιστό κωδωνοστάσιο. Στη δυτική πλευρά του υπάρχει παράθυρο

¹ Αγγελάκης Εμ., «Σητειακά», τομ. Α', σ. 20.

² Σπανάκης Σ., «Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων», Γραφικές Τέχνες Γ.Δετοράκης, Ηράκλειο Κρήτης 1991, τόμος Β, σ. 823.

³ Παπαδάκη Ν.Π., «Σητεία, η πατρίδα του Μύσωνα και του Κορνάρου», εκδ. Δήμου Σητείας, Σητεία 2000 σ. 176, σ. 26-30.

με λαξευτό πλαίσιο και λιθανάγλυφο ρόδακα. Στη βόρεια όψη με πρόσβαση από την αυλή υπάρχει δεύτερη νεότερη είσοδος.

2. Στο κέντρο του οικισμού βρίσκεται επίσης, ο μικρός λιθόκτιστος, θολοσκεπής **ναός του Αγίου Δημητρίου** με το ανάγλυφο θύρωμα με οξυκόρυφο ανακουφιστικό τόξο στη νότια όψη του και το μικρό κτιστό κωδωνοστάσιο. Στη δυτική όψη του υπάρχει ένα λιθόκτιστο παράθυρο και μια μικρή φωτιστική θυρίδα στην αψίδα του ιερού. Ο ναός δηλώνεται στην απογραφή⁴ των ορθόδοξων ναών του 1637. Φαίνεται ότι πραγματοποιήθηκε κάποια ανακαίνιση το 1836, σύμφωνα με χάραγμα που υπάρχει στο τύμπανο της εισόδου.
3. Στο νεότερο τμήμα του οικισμού βρίσκεται ο δίκλιτος **ναός του Αγίου Χαραλάμπους και του Τιμίου Σταυρού** που είναι θολοσκεπής με επιβλητικό κωδωνοστάσιο στη νότια είσοδο του. Η μορφολογία του ναού παρουσιάζει νεοκλασικά χαρακτηριστικά που χρονολογούνται περί τα τέλη του 19ου αιώνα.
4. Στο ανατολικό άκρο του οικισμού βρίσκεται ο μικρός κοιμητηριακός **ναός της Παναγίας** που είναι λιθόκτιστος με οξυκόρυφο θόλο και οριζόντια απότμηση στο ανώτερο τμήμα της δυτικής πρόσοψής του. Στη δυτική πλευρά βρίσκεται η είσοδος με θύρωμα με οξυκόρυφο τόξο που κοσμεύεται με επάλληλες γλυφές και ανάγλυφο σταυρό στο υπέρθυρο. Στο εσωτερικό είναι εμφανή τα οξυκόρυφα τόξα (σφενδόνια) που στηρίζουν το θόλο και καταλήγουν σε ανάγλυφα «φουρούσια». Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αποτελούν τα κεραμικά ηχεία που βρίσκονται στο χαμηλό τμήμα του θόλου κοντά στη κόγχη του ιερού και βελτιώνουν την ακουστική του ναού. Στην αψίδα του ιερού υπάρχει μικρή φωτιστική θυρίδα με θωράκιο με λιθανάγλυφο διάκοσμο. Στη δυτική όψη μια απλή μεταλλική κατασκευή στηρίζει την ορειχάλκινη καμπάνα που διαθέτει καλοδοουλεμένο ανάγλυφο διάκοσμο με παράσταση ανθεμίων και τη μορφή της Παναγίας.

⁴ Χρονάκη Δ. «Τα ορθόδοξα εκκλησιαστικά μνημεία του Διαμερίσματος Σητείας μέσα από την Απογραφή του 1637» Πεπραγμένα Ι' Διεθνούς Κρητολογικού, Χανιά 2010 σ.159.

Το Οθωμανικό Χαμάμ

5. Στον Χανδρά βρίσκονται επίσης τα ερείπια του μικρού **οθωμανικού χαμάμ**. Το χαμάμ ήταν σημείο συνάντησης, ξεκούρασης και σωματικού εξαγνισμού των Οθωμανών που ζούσαν στην περιοχή. Πρόκειται για μικρό λουτρό, ενσωματωμένο σήμερα σε ιδιωτικό κτήριο το οποίο έχει καταστρέψει μέρος του. Το σωζόμενο τμήμα στεγάζεται με τρούλο, με φωτιστικές οπές, και διαθέτει χώρο καύσης («καζάνι») στη μία πλευρά. Στον συνεχόμενο χώρο υπάρχει στόμιο δεξαμενής νερού ή πηγαδιού, από το οποίο γινόταν η άντληση του νερού.

Η Ενετική Κρήνη

6. Στον οικισμό σώζονται ακόμα κτίρια με βενετσιάνικες επιρροές καθώς και μια εξαιρετική **κρήνη**⁵ με μορφολογικά και κατασκευαστικά στοιχεία της ενετικής εποχής. Αποτελείται από ένα δωμάτιο - δεξαμενή, με σειρά από πέντε κρήνες στην όψη, με αντίστοιχες γούρνες μέσα σε πέντε τόξα που βαίνουν σε παραστάδες. Το δάπεδο της δεξαμενής φτάνει στο ύψος των εξωτερικών κρουνών ώστε να διοχετεύεται σε αυτούς όλο το νερό του εσωτερικού της. Στα τύμπανα των τόξων είναι καρφωμένες σιδερένιες σφήνες με στρογγυλή κεφαλή που χρησίμευαν για να δένουν τα ζώα. Μπροστά από τις κρήνες υπάρχει ανοιχτή στοά της οποίας η πρόσοψη αποτελείται από δύο ωραία λαξευμένα ημικυκλικά τόξα που πατούν σε τρεις αψιδοστάτες και το σύνολο στέφεται από ευθύγραμμη ανάγλυφη κορνίζα με οδοντωτή διακόσμηση. Στο κέντρο της πρόσοψης έχει αφαιρεθεί εντοιχισμένος λίθος που πιθανόν να έφερε επιγραφή ή κάποιο οικόσημο. Στη δεξιά πλευρά υπάρχει το παράθυρο - θυρίδα ελέγχου. Στην οροφή της όλης κατασκευής,

⁵ Παπαδάκη Ν.Π. «Οι κρήνες της Σητείας », εκδ. Περιηγητικής Λέσχης Σητείας, Σητεία 1992, σ. 118-122.

το 1947 έγινε προσθήκη ορόφου που στέγασε το Κοινοτικό κατάστημα, με αποτέλεσμα την μεγάλη αλλοίωση της κατασκευής.

Οι αντλητικοί μεταλλικοί ανεμόμυλοι

7. Η έλλειψη τρεχούμενου νερού στην περιοχή του οροπέδιο των Αρμενοχαντράδων, έστρεψε τους κατοίκους να κατασκευάσουν, κατά τις αρχές του 20ού αιώνα, συστάδες από **αντλητικούς ανεμόμυλους** που αξιοποιούν τους ισχυρούς ανέμους, για την άντληση των υπόγειων αποθεμάτων νερού. Οι μεταλλικοί αντλητικοί ανεμόμυλοι διαδόθηκαν ευρέως για την εξυπηρέτηση των αναγκών άρδευσης των καλλιεργειών και ποτίσματος των κοπαδιών. Στο Χανδρά, ακόμα σήμερα, βλέπουμε αρκετούς από αυτούς τους παλιούς μεταλλικούς ανεμόμυλους με τις φτερωτές που δεν χρησιμοποιούνται πια.

Βόιλα

Γενικές πληροφορίες:

Στην ανατολική πλευρά του οροπέδιου περίπου 1 χλμ. από τον Χανδρά βρίσκεται ο ερημωμένος οικισμός Βόιλα.⁶ Η απότομη πλαγιά στην οποία είναι κτισμένος προς τα νοτιοανατολικά δημιουργεί φυσική οχύρωση, ενώ χαμηλό τείχος που σώζεται τμηματικά, οχυρώνει την υπόλοιπη περίμετρο προς

⁶ Παπαδάκη Ν.Π., «Σητεία, η πατρίδα του Μύσωνα και του Κορνάρου», εκδ. Δήμου Σητείας, Σητεία 2000 σ. 26-30

την κοιλάδα. Το τοπωνύμιο⁷ προέρχεται από τον ιδρυτή του οικισμού, βυζαντινό αξιωματούχο, με επώνυμο Βοΐλας ή Βόλιας, ή, από την λέξη βοϊλάς, βολιάς όπως αποκαλούσαν οι βυζαντινοί τον επιφανή πολεμιστή. Η ύπαρξη του οικισμού ανάγεται στη μέση βυζαντινή περίοδο (10ος-12ος αι.) σύμφωνα με τις πηγές. Στην ενετική απογραφή του Καστροφύλακα το 1583 αναφέρεται ως Voila με 299 κατοίκους, στην οθωμανική απογραφή του 1832 κατοικούσαν μία χριστιανική και 5 μουσουλμανικές οικογένειες ενώ το 1875 είχε 25 χριστιανούς και 25 μουσουλμάνους κατοίκους. Από τα τέλη του 19ου αιώνα παράκμασε σταδιακά και εγκαταλείφθηκε.

Τα μνημεία της Βόλιας:

Οι Ναοί:

1. Στο ψηλότερο σημείο της πλαγιάς σώζεται ο ναός του Αγίου Γεωργίου σημαντικό μνημείο της Βόλιας. Πρόκειται για ένα δίκλιτο ναό με δύο φάσεις κατασκευής. Στην πρώτη φάση ανήκει το νοτιοανατολικό τμήμα του κλίτους του Αγίου Γεωργίου ενώ αργότερα προστέθηκε η προς δυσμάς επέκταση του αρχικού κλίτους καθώς και το βόρειο δεύτερο κλίτος, αφιερωμένο στον Άγιο Ιωάννη Θεολόγο. Τα δύο κλίτη επικοινωνούν με μεγάλα τοξωτά ανοίγματα. Το οξυκόρυφο θύρωμα έχει λιθανάγλυφη διακόσμηση ενετικής τεχνοτροπίας και φέρει στο υπέρθυρο οικόσημα, πιθανότατα των Salomon (Σαλομών/Σαλαμών), οικογένειας ευγενών οι οποίοι είχαν φέουδα στον οικισμό και την ευρύτερη περιοχή. Η επέκταση του ναού έγινε για να φιλοξενήσει τον οικογενειακό τάφο των Σαλαμών όπως φαίνεται από τις επιγραφές.

Στη νοτιοδυτική γωνία υπάρχει αρκοσόλιο (ταφικό μνημείο) με τοιχογραφημένο τύμπανο που απεικονίζει τη Θεοτόκο ένθρονη Βρεφοκρατούσα, δεξιά και αριστερά της τους κτήτορες του ναού. Σύμφωνα με το Gerola⁸ πρόκειται για τον Βενετό Πατρίκιο Γεώργιο Σαλαμό, στα αριστερά, ντυμένο στα μαύρα με λευκά γένια και δίπλα του μια γυναίκα με μοβ φούστα ενώ δεξιά ο γιός του ντυμένος με κρητική φορεσιά κρατά από τον ώμο μια γυναίκα με μακρύ λευκό φόρεμα και ανάμεσα

⁷ Χρονάκη Δ., "Ο νομός Λασιθίου κατά τη βυζαντινή περίοδο". Ο νομός Λασιθίου και η ιστορία του, τ. Α. Άγιος Νικόλαος: Εταιρεία Γραμμάτων και Τεχνών Ανατολικής Κρήτης, 2016, σ.316.

⁸ Gerola G., «Monumenti Veneti nell'isola di Creta» Le chiese, Βενετία 1908, vol. II, σ. 339 και πίν. 17

τους ένα παιδί κρατά από το χέρι την γυναίκα και κάτω από την παράσταση μια επιτύμβια έμμετρη επιγραφή, λέει:

«Ω τύμβε πικρέ και πολλών πόνων γέμω(ν), έχω σε και βλέπω σε εχθρών και φίλον, φίλον μεν ως έχοντα τους πεφειλμένους εχθρόν δε ως φθείροντα αυτών τα κάλλει»

Στα αριστερά της Θεοτόκου υπάρχει μια άλλη επιγραφή με το όνομα του κτήτορα «Γεώργιος ο Σαλαμός» και την χρονολογία 1518. Σύμφωνα με τους μελετητές, η οικογένεια αυτή ταυτίζεται με την οικογένεια των προγόνων του Εθνικού μας ποιητής Διονύσιου Σολωμού.⁹ Στον δυτικό τοίχο, πάνω από τον ίδιο τάφο υπάρχει άλλη μία μικρή τοιχογραφία σε ορθογώνιο πλαίσιο η οποία αναπαριστά σκηνή επικήδειου θρήνου και φέρει επιγραφή με χρονολογία 1560.

2. Στην νότια πλευρά του Πύργου υπάρχει ο ερειπωμένος μικρός δίκλιτος **ναός του Αγίου Παντελεήμονα**. Είναι κτίσμα εποχής βενετοκρατίας (τέλους 16^{ου} - αρχών 17^{ου} αιώνα) με επιμελημένη αρχική κατασκευή, όπως μαρτυρεί η ανάγλυφη διακόσμηση στα φουρούσια του σφενδονίου και η διαμόρφωση των δύο θόλων αλλά έχει υποστεί μεγάλες καταστροφές στις τοιχοποιίες, το ιερό και τη νότια είσοδο του.

Ο Πύργος της Βόιλας

3. Διαβαίνοντας τα στενά πλακόστρωτα σοκάκια τα ερειπωμένα κτήρια των σωζόμενων ενετικών κατοικιών με τις καμάρες φανερώνουν την ευημερία και την ανάπτυξη του οικισμού κατά την περίοδο αυτή. Το επιβλητικότερο κτήριο είναι ο τριώροφος **Πύργος της Βόιλας ή «του Τζεν Αλή»**¹⁰. Η επιμελημένη τριώροφη κατασκευή με την αντηριδωτή βάση (scarpa), το λαξευτό κορδόνι, τα επιμελημένα εξωτερικά και εσωτερικά ανοίγματα, τα ωραία δάπεδα στον όροφο, ακολουθεί τα βενετσιάνικα πρότυπα του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα. Αποτελείται από δύο θολωτούς οξυκόρυφους χώρους που επικοινωνούν μεταξύ τους στο ισόγειο, με εσωτερική πέτρινη σκάλα ανόδου προς τον όροφο ο οποίος αποτελείται αντίστοιχα από δύο χώρους, με ίχνη παταριού

⁹ Σπανάκης Στ., «Η οικογένεια των Σολομών της Κρήτης», Κρητικά Χρονικά τομ. ΙΒ', 1958 σ.415- 416, 450-451.

¹⁰ Gerola G. "Monumenti veneti nell'isola di Creta", Vol. III, Βενετία, 1917, σ.315- 316, φωτ. 218.

(οντά) στο νοτιοδυτικό τμήμα. Την Οθωμανική περίοδο ο Πύργος χρησιμοποιήθηκε ως έδρα και κατοικία διοικητών του τάγματος των γενιτσάρων. Ο γνωστότερος ανάμεσά τους υπήρξε ο χριστιανομάχος γενίτσαρος Τζέν Αλή. Στο θύρωμα της εισόδου υπάρχει πλούσια διακόσμηση με τα χαρακτηριστικά τούρκικα σύμβολα όπως ρόδακες, μπαλτάς, κυπαρίσσια ενώ στο κέντρο υπάρχει τούρκικο επίγραμμα με ημερομηνία Εγίρας 1153 που ισοδυναμεί με το έτος 1742 του Χριστιανικού ημερολογίου. Φαίνεται ότι το θύρωμα, που κατασκευάστηκε στη βενετοκρατία, δέχτηκε επισκευές κατά την οθωμανική περίοδο, εποχή στην οποία ανάγεται η πλούσια διακόσμηση.

Οι Κρήνες

4. Την ύδρευση του οικισμού εξασφάλιζαν δύο **κρήνες**¹¹, με λεπτά διακοσμητικά σχέδια στις προσόψεις τους που ακόμα σήμερα δροσίζουν τους περαστικούς. Στη θέση «Κρύο νερό», βρίσκεται η **μεγάλη οθωμανική κρήνη** του οικισμού, που αποτελείται από ένα δωμάτιο – δεξαμενή με διακοσμημένη πρόσοψη. Το τόξο της πρόσοψης κορυφώνεται σε κλειδί – λοφίο και βαίνει σε στενές παραστάδες με επίκρανα. Στο τύμπανο του τόξου υπάρχουν δύο περίτεχνες μικρές κόγχες και διακοσμητική ζώνη με ανάγλυφους εικοσάφυλλους ρόδακες. Ανάμεσα τους, ένα κόσμημα - πλαίσιο με μικρούς ρόδακες και ρόμβους στα τέσσερα άκρα του φαίνεται ότι έχει αποξεστεί στο κέντρο. Συνήθως στο σημείο αυτό υπήρχαν επιγραφές που ανέφεραν το δωρητή, το χρόνο κατασκευής, το όνομα της κρήνης και σε κάποιες περιπτώσεις στίχους από το Κοράνι.
5. Δυτικά του οικισμού βρίσκεται η **μικρή οθωμανική κρήνη** με ωραίο διάκοσμο και επιγραφή στην πρόσοψη της. Αποτελείται από ένα δωμάτιο - δεξαμενή με πρόσοψη κτισμένη με ορθογώνιους ασβεστόλιθους που στέφεται από γείσο ενώ στον πλάγιο τοίχο υπάρχει η ξεχειλίστρα. Το τόξο της πρόσοψης βαίνει σε παραστάδες πλάτους όσο η υπόλοιπη πρόσοψη.

¹¹ Παπαδάκη Ν.Π. «Οι κρήνες της Σητείας», εκδ. Περιηγητικής Λέσχης Σητείας, Σητεία 1992, σ. 45- 49.

Πάνω από αυτό υπάρχουν δύο ανάγλυφα κοσμήματα με οθωμανική επιγραφή ανάμεσα τους, η οποία έχει αποξεστεί με αιχμηρό εργαλείο. Στο τύμπανο του τόξου, πάνω από το χάλκινο κρουνό, υπάρχουν κυκλικά κοσμήματα και ανάμεσα τους χαραγμένη κόγχη που δεν έχει εκβαθυνθεί.

Ζήρος

Γενικές πληροφορίες:

Στη νότια έξοδο του Χανδρά ο ασφαλτοστρωμένος δρόμος οδηγεί στον οικισμό Ζήρος που είναι κτισμένος στους νότιους πρόποδες του υψώματος «Εγκρεμνός» (785 μ.), στο βορειοδυτικό άκρο του καταπράσινου ομώνυμου οροπεδίου με τους χαρακτηριστικούς ανεμόμυλους. Υπάρχουν πολλές εκδοχές για την προέλευση του ονόματος του χωριού, που αναφέρεται ως προελληνικό, αλλά καμία επιβεβαιωμένη.¹² Η περιοχή της Ζήρου κατοικήθηκε από την αρχαιότητα όπως δηλώνει το πλούσιο αρχαιολογικό απόθεμα όλων των εποχών που υπάρχει παρόλο που δεν έχουν γίνει συστηματικές ανασκαφικές έρευνες.¹³ Στη Βρύση

¹² Παπαδάκη Ν., «Ζήρος και Ξερόκαμπος» εκδ. Κοινότητα Ζήρου 1989, σ.10

¹³ Παπαδάκη Ν.Π., «Σητεία, η πατρίδα του Μύσωνα και του Κορνάρου», εκδ. Δήμου Σητείας, Σητεία 2000, σ. 54.

Χαμαίτουλου και στη θέση Φουκάς υπάρχουν μινωικοί οικισμοί, στη θέση Πυργάλες υπάρχουν ερείπια μινωικής έπαυλης, στη θέση Πεντάλιτρο μινωική ακρόπολη, στη θέση Ανεμομύλια υστερομινωικό κτίριο, στο Σταλό μινωικοί τάφοι και πρωτογεωμετρικός οικισμός, στο Κατσουλιανό και στον Κάτω Σταλό βρέθηκαν κυκλικοί και θολωτοί τάφοι, στις θέσεις Άγιος Ιωάννης και στο Κατεργάρη Παπά Πηγάδι αρχαϊκοί οικισμοί. Στην γύρω περιοχή υπάρχουν επίσης σπηλαιοβάραθρα και καταβόθρες, με πιο γνωστά τα σπήλαια της Αγριλιάς, της Λυγιάς και το σπήλαιο του Βοεβόδα στον Λαγκαδά.

Η παλαιότερη αναφορά του οικισμού¹⁴ γίνεται από τον Francesco Barozzi το 1577 ως Siro ενώ το 1581 αναφέρεται σε συμβόλαιο ότι ήταν μητρικό φέουδο του Ανδρέα Κορνάρου. Στην ενετική απογραφή του 1583 του Πέτρου Καστροφύλακα, αναφέρεται ως Siro με 448 κατοίκους και από το Francesco Basilicata το 1630 ως Sciro. Στην τουρκική απογραφή του 1671 αναφέρεται ως Ziro με 84 χαράτσια. Στην αιγυπτιακή απογραφή του 1834 αναφέρεται ότι είχε 30 τουρκικές και 30 χριστιανικές οικογένειες. Στην απογραφή του 1881 αναφέρεται ως Ζήρος με 433 χριστιανούς και 186 μουσουλμάνους κατοίκους και υπαγόταν στο δήμο Χαντρά.

Ο οικισμός διατηρεί, ακόμη και σήμερα, αρχιτεκτονικά στοιχεία από τη Βυζαντινή, την Ενετική και την Οθωμανική περίοδο. Παλαιότερα, στη θέση της σημερινής κεντρικής πλατείας υπήρχε μια μικρή λίμνη ενώ σήμερα συναντούμε μια τεχνητή λιμνούλα Ν.Δ. του οικισμού, σημαντικό υδροβιότοπο της περιοχής. Σώζονται αρκετοί μεταλλικοί ανεμόμυλοι για την άντληση νερού που οι περισσότεροι δεν λειτουργούν πια. Κοντά στην κεντρική πλατεία βρίσκεται ένας εκσυγχρονισμένος ανεμόμυλος που μέχρι πρόσφατα τροφοδοτούσε τη δεξαμενή του χωριού με νερό από το πηγάδι.

¹⁴ Σπανάκης Σ., «Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων», Γραφικές Τέχνες Γ. Δετοράκης, Ηράκλειο Κρήτης 1993, τόμος Α, σ.284-285.

Τα μνημεία της Ζήρου:

Οι Ναοί

Η Ζήρος είναι συνδεδεμένη με το τραγικό ιστορικό γεγονός της Θυσίας των Σκαλιωτών (κατοίκους των γειτονικών Σκαλιών) που κατόπιν προδοσίας παγιδεύτηκαν από τους Τούρκους στο ναό της Αγίας Παρασκευής.

1. Ο ναός της **Αγίας Παρασκευής ή Santa Veneranda** κατά τους Βενετούς, πέρα της ιστορικής σημασίας της, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για την τυπολογία της και κυρίως για τις τοιχογραφίες της που θεωρούνται οι τελευταίες της κρητικής παράδοσης αφού στη συνέχεια, από τα μέσα του 16ου αιώνα επικράτησε η χρήση των φορητών εικόνων. Πρόκειται για ένα ναό τριμερή¹⁵, κατασκευασμένο σε διαφορετικές εποχές. Το νότιο κλίτος είναι το παλαιότερο, στο οποίο σώζεται η τοιχογραφία της Αγίας Παρασκευής πάνω από το εσωτερικό υπέρθυρο της εισόδου, με χρονολογία 1523¹⁶. Το κεντρικό κλίτος έχει μεγαλύτερο μήκος από τα άλλα δύο και επικοινωνεί με αυτά με χαμηλά τόξα που στηρίζονται σε ογκώδεις πεσσούς, διακοσμημένους με επίκρανα με κορνίζα σε μορφή πλεξίδας. Το βόρειο κλίτος με χαμηλό θόλο είχε χρησιμοποιηθεί επί σειρά ετών ως οστεοφυλάκιο για τα οστά των Σκαλιωτών, ενώ σήμερα η οστεοθήκη βρίσκεται στο νότιο κλίτος. Η κύρια είσοδος καθώς και η νότια δευτερεύουσα είσοδος στα ανατολικά φέρουν ανάγλυφα οξυκόρυφα θυρώματα με πολύ επιμελημένη διακόσμηση, βενετσιάνικης τεχνοτροπίας.

¹⁵ Gerola G., «Monumenti Veneti nell'isola di Creta» Le chiese, Βενετία 1908, vol. II, σ.238, εικ.268, (κάτοψη του ναού), καθώς και σ.240, σημ. 4, σ.285, σημ.2

¹⁶ Παπαδάκη Ν., «Ζήρος και Ξερόκαμπος» εκδ. Κοινότητα Ζήρου 1989, σ.34-38,40

2. Στη βορειοανατολική πλευρά του οικισμού βρίσκεται και ο τοιχογραφημένος **ναός του Αγίου Νικολάου**¹⁷ που είναι μονόχωρος, λιθόκτιστος, θολοσκεπής. Κατασκευάστηκε σε δύο φάσεις. Το αρχικό ανατολικό τμήμα του φέρει εξαιρετικής τέχνης τοιχογραφικό διάκοσμο με σκηνές από το βίο του Αγίου Νικολάου καθώς και παραστάσεις άλλων αγίων. Σύμφωνα με χαράγματα που έχουν γίνει από επισκέπτες πάνω στο κονίαμα των τοιχογραφιών, χρονολογείται πριν από το 1472. Σε ορισμένα σημεία διακρίνεται και πρωιμότερο στρώμα τοιχογραφιών. Ο χώρος του ιερού βήματος διαχωρίζεται μέσω τοιχογραφημένου τοίχου. Σε δεύτερη φάση, μεταξύ 16ου -17ου αι., έγινε επέκταση του αρχικού ναού στα δυτικά. Στη νότια όψη υπάρχει η είσοδος με ανάγλυφο θύρωμα με ημικυκλικό τόξο, με επιμελημένη διακόσμηση, βενετσιάνικης τεχνοτροπίας, πάνω από το οποίο υψώνεται το κωδωνοστάσιο. Οι προφορικές παραδόσεις λένε ότι αν ανήμερα της εορτής του αγίου ο τοίχος παρουσίαζε υγρασία (ιδρώτα) σήμαινε ότι θα είναι καλοχρονιά.

Ζάκρος

Γενικές πληροφορίες:

Το γραφικό χωριό της **Επάνω Ζάκρου** με τις πλούσιες πηγές ήταν και παραμένει κεφαλοχώρι με εύφορη γεωργική γη. Αναγράφεται ως *Sacro* σε νοταριακά έγγραφα από το 1582. Στην απογραφή¹⁸ των ορθόδοξων εκκλησιών και μονών το 1637 αναφέρεται η εκκλησία του Σωτήρα

¹⁷ Παπαδάκη Ν., «Ζήρος και Ξερόκαμπος» εκδ. Κοινότητα Ζήρου 1989, σ.34-38,40

¹⁸ Χρονάκη Δ., «Τα ορθόδοξα εκκλησιαστικά μνημεία του Διαμερίσματος της Σητείας μέσα από την απογραφή του 1637», Πεμπ. Γ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Χανιά 2010, σ.153.

στο μετόχι Ζάκρος. Σημειώνεται στους ενετικούς χάρτες της περιοχής τον 17^ο αιώνα σαν *Xacro* και στη συνέχεια υπάρχει στην τουρκική απογραφή του 1880. Η περιοχή κατοικείται από την αρχαιότητα (Παπαδάκη 2000) όπως μαρτυρούν αρχαία ερείπια που εντοπίστηκαν στις τοποθεσίες Ξεροκαμπουλίνα, Αμπέλες, Χοιρόμανδρες, Ανθρωπολίθοι, Κούκου Κεφάλι, Βίγλες, Σκουλάτσα, Ταβέρνες, Σκάφη Βακλιάς, Πεζούλες Κεφάλας και το μινωικό ιερό κορυφής στον Τραόσταλο. Υπάρχουν διάφορες εκδοχές για την ετυμολογία του τοπωνυμίου που δεν έχουν επιβεβαιωθεί. Ο Αγγελάκης πιστεύει πως είναι συνένωση του Αιολικού Ζα αντί Διά και άκρος = Δίακρος δηλαδή «Εσχατιά» λόγω της θέσης του (Αγγελάκης). Στη περιοχή υπάρχει πλούσια βλάστηση που οφείλεται στις ονομαστές πηγές του χωριού από τις οποίες οι πιο σπουδαίες βρίσκονται στις θέσεις «Μέσα Μύλος», «Βίγλου», «Ανεβάλουσα» και «Παλαίμυλος». Η ύπαρξη του νερού στο χωριό ήταν και είναι ο βασικός παράγοντας που διαμορφώνει την οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα των κατοίκων του.

Τα μνημεία της Ζάκρου:

Οι Ναοί

1. Στα δυτικά του χωριού κοντά στη μεγάλη πηγή βρίσκεται ο ναός της **Μεταμορφώσεως του Σωτήρα (Αφέντης Χριστός)**. Πρόκειται για μια μικρή βασιλική, που φαίνεται να κτίστηκε σε δύο φάσεις.¹⁹ Στον μικρό μονόχωρο θολοσκεπή ναό έγινε, σε δεύτερη φάση, επέκταση στα δυτικά με κλίτος υψηλότερο και πλατύτερο του αρχικού. Η είσοδος τοποθετήθηκε στη βόρεια πλευρά της επέκτασης, ενώ σε ανακαίνιση, το 1954 προστέθηκε και χτιστό κωδωνοστάσιο. Ο χρόνος ανέγερσης του δεν είναι γνωστός. Περιλαμβάνεται στην απογραφή των εκκλησιών του 1637²⁰ αλλά η παρουσία σπαραγμάτων τοιχογραφιών τόσο στο παλαιότερο τμήμα του κλίτους όσο και στην επέκταση υποδεικνύει ότι θα πρέπει να κτίστηκε πριν να σταματήσει η τοιχογράφηση των ναών στη Κρήτη στις αρχές του 16ου αιώνα. Στο δυτικό τοίχο του ναού υπάρχει μια κόγχη όπου

¹⁹ Ροδανάκης Γ.Γ. «Ζάκρος στην εσχατιά της Ευρώπης», Εκδοτικός Όμιλος Ιων, Αθήνα, 2013, σ.153-156

²⁰ Χρονάκη Δ., «Τα ορθόδοξα εκκλησιαστικά μνημεία του Διαμερίσματος της Σητείας μέσα από την απογραφή του 1637», Πεπρα. Γ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Χανιά 2010, σ.153.

έχει διασωθεί μια τοιχογραφία απλοϊκής βυζαντινής τεχνοτροπίας όπου απεικονίζονται τρία πρόσωπα από τα οποία διακρίνεται στο κέντρο το πρόσωπο του Χριστού. Η ύπαρξη ενός μονολιθικού κίονα με τραπεζιόσχημο κιονόκρανο από ασβεστόλιθο εντοιχισμένου στο νότιο τοίχο της επέκτασης, ενός κίονα χωρίς κιονόκρανο και τμήμα τρίτου κίονα στο περίβολο μαρτυρούν μεταφορά από αρχαιότερο κτήριο για να χρησιμοποιηθούν στη επέκταση του ναού.

2. Στα νοτιοδυτικά του οικισμού, στη θέση «Βίγλου»,²¹ κοντά στην ομώνυμη πηγή υπάρχουν ίχνη κατοίκησης και καταγράφεται η ύπαρξη νερόμυλους που δε είναι εμφανής σήμερα. Εκεί βρίσκεται ο **ναός γνωστός ως η Παναγία στου Βίγλου (της Κοιμήσεως της Θεοτόκου)**. Πρόκειται για μια μικρή βασιλική που όπως φαίνεται από τα αρχιτεκτονικά μέρη της (παραστάδες, υπέρθυρο και αγιοθύρι) ανάγεται στην ενετική περίοδο ενώ ίχνη τοιχογραφιών που είχαν αποκαλυφθεί σε ανακαίνιση του 1950 υποδεικνύουν ότι πιθανόν ήταν κτίσμα τέλη 14ου με αρχές 15ου αιώνα. Φαίνεται ότι ο αρχικός ναός ερειπώθηκε από φυσική αιτία και ανοικοδομήθηκε, γύρω στο 1890 σύμφωνα με της πηγές, με επέκταση στα δυτικά όπως υποδεικνύει η διαφορά καμπυλότητας του εσωτερικού θόλου.

Η κρήνη Hogarth

3. Μέσα στο χωριό βρίσκεται και μια μικρή κρήνη που κατασκευάστηκε γύρω στα 1915 με την χρηματοδότηση του Άγγλου αρχαιολόγου D. G. Hogarth που έκανε τις πρώτες ανασκαφικές έρευνες στην Κάτω Ζάκρο. Η κρήνη αυτή έχει αναστηλωθεί το 2000 από τον Πολιτιστικό Σύλλογο. Η πρόσοψη είναι κτισμένη με ορθογώνιους λίθους από τους οποίους οι γωνιακοί βαίνουν σε παραστάδες σε όλο το ύψος ενώ ένα ανάγλυφο γείσο στέφει το κτήριο. Στη μέση σχεδόν της πρόσοψης βρίσκεται ο κρουνός και μια μικρή γούρνα. Η υδροληψία γινόταν με σωλήνες από την μικρή πηγή που βρίσκεται κοντά στο ναό της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα.

²¹ Ροδανάκης Γ.Γ. «Ζάκρος στην εσχατιά της Ευρώπης», Εκδοτικός Όμιλος Ιων, Αθήνα, 2013, σ.110, 151-153.

Οι νερόμυλοι:

Τα νερά των πηγών της Ζάκρου, από τις αρχές του 19ου αιώνα, κινούσαν τους 11 παραδοσιακούς νερόμυλους που αποτελούσαν ένα σύμπλεγμα δομημένο έτσι ώστε να υδροδοτούνται όλοι από την ίδια πηγή, με το νερό να κατευθύνεται από τον έναν μύλο στον άλλο μέσω κτιστών αυλάκων, των «γλυκάτων». Σύμφωνα με γραπτές αναφορές, ήδη από την εποχή της ενετοκρατίας υπήρχαν νερόμυλοι στην περιοχή της Ζάκρου. Ο βενετός μηχανικός Francesco Basilicata το 1630 αναφέρει τον ποταμό Ζάκρο, λέγοντας ότι έχει καλό νερό όλο το χρόνο και κινεί κάμποσους μύλους.

Ο κυρίως νερόμυλος ήταν ένα απλό ορθογωνικό κτήριο που περιλάμβανε το εργαστήριο με τα μηχανήματα. Στους μεγαλύτερους μύλους υπήρχε επίσης ένας χώρος υποδοχής των πελατών και χώρος διαμονής του μυλωνά με τζάκι για μαγείρεμα και θέρμανση. Δίπλα ήταν ο στάβλος για τα ζώα και σε μερικούς υπήρχε και φούρνος όπως στο μύλο του «Ξώπαπα», ένα από τους παλαιότερους νερόμυλους στη Ζάκρο. Το πιο εντυπωσιακό κατασκευαστικό στοιχείο τους ήταν το «πηγάδι», που ορθωνόταν πάνω από το νερόμυλο, με ύψος 6-8 μέτρα, και μετέφερε το νερό με δύναμη στο «ζουργιό» με τη φτερωτή, η οποία με τη σειρά της έδινε κίνηση στις μυλόπετρες.

Στους νερόμυλους όπως αυτόν του «Μπριλάκη» οι μυλόπετρες αλευροποιούσαν τα δημητριακά (κριθάρι, σιτάρι, βρώμη) που καλλιεργούνταν στη Ζάκρο και στις κοντινές περιοχές. Σε άλλους, όπως αυτόν του «Ροδονοβαγγελή», στον ίδιο χώρο λειτουργούσε μέχρι το 1955 και ελαιοτριβείο (Φάμπρικα) που δούλευε με τη δύναμη του νερού. Ο νερόμυλος του Ν. Ροδανάκη ήταν ρασοτριβείο, δηλαδή εκμεταλλεύονταν την δύναμη του νερού για την πύληση (κοπάνισμα) των μάλλινων υφασμάτων με στόχο την βελτίωση της αντοχής τους.

Σήμερα οι νερόμυλοι δεν λειτουργούν πλέον αλλά τρεις από αυτούς έχουν αναστηλωθεί και έχουν μετατραπεί σε Μουσείο Υδροκίνησης με πολλά αντικείμενα που έχουν σχέση με τις λειτουργίες τους και με την χρήση του νερού. Η ύπαρξη κάποιων τοπωνύμιων στη περιοχή μαρτυρεί την ύπαρξη και άλλων νερόμυλων που δεν έχουν διασωθεί.²² Στα βορειοανατολικά του χωριού στη θέση «Παλιόφουρνος» φαίνεται να υπήρχε νερόμυλος με φούρνο, ενώ στη θέση

²² Περάκης Γ. «Τα νερά της Ζάκρου και οι παλιοί νερόμυλοι» περιοδ. «Εν Σητεία» τεύχ. 2 Σεπτέμβριος 1991, σ.37

«Παλαίμυλος», η οποία αναφέρεται σε βενετικά αρχεία του 17ου αιώνα, κοντά στην κοίτη του ποταμού υπήρχε ένας από τους πιο παλιούς νερόμυλους που τα ίχνη του παρέσυραν οι πλημμύρες του 1901 και 1932.

Κάτω Ζάκρος

Γενικές πληροφορίες:

Στην πλαγιά του λόφου στη Κάτω Ζάκρο έκανε την πρώτη ανασκαφική έρευνα ο Άγγλος Αρχαιολόγος Hogarth το 1901 και έφερε στο φως μέρος του αρχαίου οικισμού. Η Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή συνέχισε τις ανασκαφές ως το 1940 αλλά αυτός που ανέσκαψε το **ανάκτορο** το 1961 ήταν ο αρχαιολόγος Νικόλαος Πλάτωνας.²³ Η στρατηγική θέση με το ασφαλές λιμάνι αποτέλεσε κέντρο εμπορικών συναλλαγών με τις χώρες της ανατολικής Μεσογείου - Κύπρο, Συρία, Μεσοποταμία, Αίγυπτο - κατά τη Μινωική Εποχή όπως υποδεικνύουν τα πλούσια ευρήματα (φύλλα χρυσού, ελεφαντόδοντα, κοσμήματα, αγγεία), που ήρθαν στο φως. Το ανάκτορο έχει δύο κύριες οικοδομικές φάσεις με την πρώτη να ανάγεται περίπου στο 1900 π.Χ., ενώ η δεύτερη γύρω στο 1600 π.Χ.²⁴ Όπως και τα άλλα κέντρα της Μινωικής Κρήτης καταστράφηκε στα

²³ Πλάτων Ν. «Ανασκαφή Ζάκρου» ΠΑΕ «Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας», 1962 σ.166-167

²⁴ Δαβάρας Κ., «Ανατολική Κρήτη», εκδ. οίκος HANNIBAL, Αθήνα, 2016, σ.101- 106.

1450 π.Χ. περίπου. Αν και μικρότερο από τα άλλα μινωικά ανάκτορα, η έκταση του μαζί με τα παραρτήματά του ξεπερνά τα 8.000 τ.μ. και υπολογίζεται ότι περιλάμβανε περίπου 300 διαμερίσματα μαζί με τους ορόφους. Η στρατηγική θέση με το ασφαλές λιμάνι αποτέλεσε κέντρο εμπορικών συναλλαγών

Οι κατασκευές νερού:

Στα βορειοανατολικά του ανακτόρου ένας πλακόστρωτος δρόμος από το λιμάνι οδηγούσε στην μεγάλη κεντρική αυλή που πλαισιώνεται από τέσσερις πτέρυγες, ενώ γύρω από το παλάτι εκτεινόταν ο οικισμός. Η κεντρική αυλή με κτιστό βωμό στα βορειοδυτικά, ήταν ο χώρος όπου λάμβαναν χώρα οι θρησκευτικές τελετές και περιβαλλόταν από μεγαλοπρεπείς προσόψεις και στοές με κίονες-πεσσούς που στήριζαν τις βεράντες.

Στη δυτική πτέρυγα²⁵, που περιλάμβανε τον χώρο λατρείας, βρίσκεται το Ιερό, ένα μικρό δωμάτιο απρόσιτο στο κοινό με υψηλό «θρανίο» για την απόθεση αντικειμένων και δίπλα βρίσκεται η «**Δεξαμενή καθαρμών**» που είχε εξαγνιστικό-τελετουργικό χαρακτήρα, όπως φαίνεται και από τελετουργικό αγγείο που βρέθηκε εκεί. Πρόκειται για μια τετράπλευρη κατασκευή με οκτώ σκαλοπάτια που επέτρεπαν στους ιερείς να μπουν στο νερό για να εξαγνιστούν πριν τελετουργήσουν στο Ιερό. Επίσης, υπάρχει το θησαυροφυλάκιο, που βρέθηκε ασύλητο και έδωσε μια μεγάλη σειρά από αριστουργηματικά τελετουργικά σκεύη και το αρχαιοφυλάκειο, όπου πάνω σε πήλινα ράφια ήταν τοποθετημένα κιβωτίδια με τις πήλινες πινακίδες σε Γραμμικής Α.

Στη νότια πτέρυγα βρίσκεται ο εργαστηριακός χώρος, όπως προκύπτει από τα μισοτελειωμένα αντικείμενα και κομμάτια πρώτων υλών (ελεφαντόδοντο, ορεία κρύσταλλος κ.α.) ακόμα ακατέργαστα, που βρέθηκαν στο χώρο. Φαίνεται ότι παρασκευάζονταν επίσης αρώματα από τοπικά βότανα.²⁶

²⁵ Πλάτων Ν., «Ανασκαφάι Ζάκρου», ΠΑΕ 1965, σ. 201-207 & ΠΑΕ 1966, σ. 163-168.

²⁶ Πλάτων Ν., «Ζάκρος. Το νέον μινωϊκόν ανάκτορον», Η εν Αθήναις Αρχαιολογική εταιρεία. Αθήναι, 1974, σ.111-114, σ. 167-170, σ.172-177, σ.179-182.

Στην ανατολική πτέρυγα, που αποτελούσε τον χώρο διαμονής και το διοικητικό κέντρο του ανακτόρου, βρίσκονται τα βασιλικά διαμερίσματα. Στα ανατολικά τους βρίσκεται η «αίθουσα δεξαμενής», ένα ευρύχωρο δωμάτιο με πολύθυρο προς το μέρος των βασιλικών δωματίων όπου υπάρχει μια ιδιαίτερη **κυκλική δεξαμενή** με διάμετρο 7μ. Τα τοιχώματα της είναι επιχρισμένα με υδραυλικό κονίαμα και 8 λίθινα σκαλοπάτια οδηγούν στον πλακοστρωμένο πυθμένα της. Η παρουσία πέντε βάσεων κίωνων περιμετρικά της, υποδεικνύουν ότι πιθανόν να ήταν στεγασμένη και ίσως η χρήση της να ήταν για αναψυχή. Ακόμα σήμερα η παρουσία νερού όλο το χρόνο την καθιστά μοναδικό υδροβιότοπο για τις χελώνες της περιοχής. Μια άλλη υπόγεια δεξαμενή βρίσκεται νότια της προηγούμενης, η «**Τυκτή κρήνη**», όπως ονομάστηκε η τετράπλευρη κτιστή κατασκευή με τα 15 σκαλοπάτια και λίγο πιο πέρα **το κυκλικό κτιστό πηγάδι** με 8 σκαλοπάτια. Η αρχική του χρήση ήταν η άντληση νερού αλλά όπως φαίνεται από τα κύπελλα προσφορών που βρέθηκαν εκεί, είχε χρησιμοποιηθεί και σαν αποθήκη. Από το βάθος του, κατά την διάρκεια των ανασκαφών το 1964, ανασύρθηκε ένα κωνικό κύπελλο που ήταν γεμάτο ελιές.

Στη βόρεια πτέρυγα υπήρχε ένα μεγάλο δωμάτιο που ερμηνεύεται ως μαγειρείο και εξυπηρετούσε ίσως μια αίθουσα συμποσίων που βρίσκονταν στον πάνω όροφο. Βορειοανατολικά της κεντρικής αυλής, κοντά στα “βασιλικά διαμερίσματα”, βρίσκεται το λεγόμενο «λουτρό της βασίλισσας». Πρόκειται για ένα σύμπλεγμα χώρων με δύο προθαλάμους και μια περίτεχνα κτισμένη «**Δεξαμενή Καθαρμών**». Η δεξαμενή είχε ξύλινη κλίμακα και στον βόρειο και δυτικό τοίχο διαμορφώνονται κόγχες, με μικρούς κιονίσκους πάνω σε θρανία. Η κόγχη του βόρειου τοίχου είναι διακοσμημένη με τοιχογραφία που απεικονίζει «κέρατα καθοσίωσης» και διπλούς πελέκεις. Αφενός η θέση της δεξαμενής και αφετέρου τα θρησκευτικά σύμβολα που την κοσμούν, οδηγούν στο συμπέρασμα, σύμφωνα με τον ανασκαφέα, ότι η κάθαρση των βασιλικών προσώπων είχε και εξαγνιστικό-τελετουργικό χαρακτήρα. Στα βορειοδυτικά του ανακτόρου βρίσκονται τα ανακτορικά παραρτήματα που χωρίζονται με πλακόστρωτα δρομάκια ενώ στα ανατολικά έχει εντοπιστεί μεταλλευτικός κλίβανος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Gerola G., «Monumenti Veneti nell'isola di Creta» Le chiese, Βενετία 1908, vol. II, σ. 339 και πίν. 17.
- Spratt, T.A.B., "Travels and Reserches in Crete", εκδ. John van Voorst, London, 1865, σ.316
- Gerola G. "Monumenti veneti nell'isola di Creta", Vol. III, Βενετία, 1917, σ.315-316, φωτ. 218.
- Αγγελάκης Εμ., "Σητειακά", τομ. Α', Σητεια 1939, σ. 20

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

- Βοκόπουλος Λ., «Κάτω Κάστελλα, Λενικά. Δύο οχυρές θέσεις στο φαράγγι της Ζάκρου», Κρητική Εστία, Περίοδος Δ, τόμ. 6, Χανιά 1997-1998, σ.237-269.
- Δαβάρας Κ., «Ανατολική Κρήτη», εκδ. οίκος HANNIBAL, Αθήνα, 2016, σ.101- 106.
- Παπαδάκη Ν.Π., «Σητεία, η πατρίδα του Μύσωνα και του Κορνάρου», εκδ. Δήμου Σητείας, Σητεία 2000 σ. 176, σ. 26-30
- Παπαδάκη Ν.Π. «Οι κρήνες της Σητείας», εκδ. Περιηγητικής Λέσχης Σητείας, Σητεία 1992, σ. 45- 49.
- Παπαδάκη Ν., «Ζήρος και Ξερόκαμπος» εκδ. Κοινότητα Ζήρου 1989, σ.34-38,40.
- Περάκης Γ. «Τα νερά της Ζάκρου και οι παλιοί νερόμυλοι» περιοδ. «Εν Σητεία» τεύχ. 2 Σεπτέμβριος 1991, σ.37.
- Ροδανάκης Γ.Γ. «Ζάκρος στην εσχατιά της Ευρώπης», Εκδοτικός Όμιλος Ιων, Αθήνα, 2013, σ.110, 151-153.
- Σπανάκης Στ, «Η οικογένεια των Σολομών της Κρήτης», Κρητικά Χρονικά τομ. ΙΒ΄, 1958 σ.415- 416, 450-451.
- Σπανάκης Σ., «Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων», Γραφικές Τέχνες Γ.Δετοράκης, Ηράκλειο Κρήτης 1991, τόμος Β, σ. 823
- Σπανάκης Σ., «Πόλεις και χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων», Γραφικές Τέχνες Γ.Δετοράκης, Ηράκλειο Κρήτης 1993, τόμος Α, σ.284-285.
- Χρονάκη Δ., «Τα ορθόδοξα εκκλησιαστικά μνημεία του Διαμερίσματος της Σητείας μέσα από την απογραφή του 1637», Πετρ. Ι΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Χανιά 2010, σ.153.

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

